

ИСАБЕКОВ Б. И., ТОКТОБАЕВ Б.Т.
Ж.Баласагын атындагы КУУ, Бишкек

ISABEKOV B. I., TOKTOBAEV B. T.
KNU J. Balasagyn, Bishkek

ШАНХАЙ КЫЗМАТТАШТЫК УЮМУ (ШКУ) ЖАНА БОРБОРДУК АЗИЯДА КООПСУЗДУКТУ КАМСЫЗ КЫЛУУ МАСЕЛЕЛЕРИ

Шанхайская организация сотрудничества (ШОС) и проблемы безопасности в
Центральной Азии.

Shanghai Cooperation Organization (SCO) and Security Issues in Central Asia

Макалада Шанхай кызматташтык уюмунун (ШКУ) жана Борбордук Азияда коопсуздук маселелери боюнча иш-чаралар үчүн келечектеги өнүгүү өзгөчөлүктөрүн талкууланат. Өзгөчө көңүл коопсуздуктун жаңы көйгөйлөрдү жана коркунучтарды жоюу маселелерине бурулат. Шанхай кызматташтык уюмунун Региондук коопсуздук жараяндарды башкаруу жөндөмдүү механизмдерин жараткан. терроризм, сепаратизм жана экстремизмге каршы күрөшүү боюнча коопсуздук кызматтарынын ишин жетектөө үчүн ШКУнун алкагында терроризмге каршы күрөштө бириктирүүчү түзүлүш катары кызматкылат

Урунттуу сөздөр: ШКУ, коопсуздук маселелери, терроризм, экстремизм, сепаратизм, кызыкчылыктары, бирикме, өнөктөштүк түзүлүшү.

В статье рассматриваются особенности развития Шанхайской организации сотрудничества (ШОС) и перспективы направления деятельности по проблемам безопасности в Центральной Азии. Особое внимание уделяется вопросам преодоления новых проблем и угроз безопасности. Шанхайская организация сотрудничества создала механизмы способные управлять процессами безопасности на региональном уровне. Борьба с терроризмом в рамках ШОС служит объединяющей структурой для координации работ служб безопасности в борьбе с терроризмом, сепаратизмом и экстремизмом.

Ключевые слова: Шанхайское сотрудничество, проблемы безопасности, терроризм, экстремизм, сепаратизм, интересы, объединение, сотрудничество, структура.

Abstract: The article discusses the features of the development of the Shanghai Cooperation Organization (SCO) and the prospects for activities on security issues in Central Asia. Special attention is paid to the issues of overcoming new problems and threats to security. The Shanghai Cooperation Organization has created mechanisms capable of managing security processes at the regional level. The fight against terrorism within the framework of the SCO serves as a unifying structure for coordinating the work of security services in the fight against terrorism, separatism and extremism.

Keywords: Shanghai cooperation, security problems, terrorism, extremism, separatism, interests, association, cooperation, structure.

Шанхай кызматташтык уюму (ШКУ) Россиянын, Кытайдын, Казакстандын, Кыргызстандын жана Тажикистандын аракетин менен түзүлгөн.

Белгилүү болгондой, ШКУ түзүү жөнүндө Декларацияга 2001-жылы 15-июнда Шанхайда алты мамлекеттин башчыларынын жолугушуусунда кол коюлган. Өзбекстан 2001-жылдан тартып Шанхай уюмунун мүчөсү болуп саналат, ал өз ара ишенимдин жана өз ара кызматташтыктын принциптерине негизделген, жаңы түрдөгү толук укуктуу региондук уюм болуп калды.

Кыска тарыхый убакыт аралыгында ШКУ тыгыз аскердик кызматташтыкка, маалымат алмашууга, борбор азия регионунда мындай негативдүү көрүнүштөргө каршы аракеттенүү чөйрөсүндө террорчулук менен күрөшүүгө багытталган ар кандай багыттагы ишмердикти жүргүздү.

ШКУ система түзүүчү элементи эл аралык террорчулукка, сепаратизмге жана саясий экстремизмге каршы аракеттенүү болуп саналат [1]. Азыркы убакта коркунучтардын бул формаларына кибертерроризм сыяктуу кылмыштын дагы бир олуттуу түрү кошулду, ал эл аралык коомдоштук үчүн дагы, өзүнчө мамлекеттер, бизнес-коомдоштуктар үчүн дагы олуттуу заманбап көйгөй болуп саналат. Бул чөйрөдө мүчө мамлекеттердин кызматташтыгы үчүн укуктук база түзүлдү.

Коопсуздукту камсыздоо боюнча ШКУ аракетин өстүрүүнүн кульминациясы биргелешкен аскердик окуулар болуп калды. Азыркы убакта ишмердиктин бул аскердик багытына Россия тараптын аракетин менен ШКУ күн тартибинде биринчи кезектеги маани берилүүдө.

Биринчи окуу 2003-жылга туура келет, анын фазаларынын бири Казакстанда, экинчиси

– Кытайда өткөн. Кытай жана Россия 2005-жылдан тартып, 2007 жана 2009-жылдары “Тынчтык миссиясы” аталышы астында ири масштабдуу аскердик окууларды өткөрүү үчүн күч-аракеттерди бириктиришти. [2].

2002-жылы ШКУ баңгиге каршы системаны – Ооганстандын чек арасынын периметри боюнча коопсуздук курларын түзүүнү пайдалуу деп тааныган. Региондо тынчтыкты жана туруктуулукту сактоо боюнча дагы бир маанилүү тарыхый кадам болуп саналган “ШКУ-Ооганстан” контакттык тобу түзүлгөн.

Ташкенттеги ШКУ мүчө мамлекеттеринин башчыларынын кеңешинде 2004-жылы чек араны контролдоо жана баңги трафиги менен күрөшүү боюнча күч-аракеттерди ишке ашыруу үчүн Ооганстан – ШКУ Координациялык кеңешин түзүү жөнүндө чечим кабыл алынган.

Бул кызматташтыктын алкагында Ооганстан менен чек араларда баңгиге каршы курларды түзүүнүн үстүнөн иш күчөтүлгөн.

Шанхай бешилтиги түзүлгөн учурдан тартып коопсуздук чөйрөсүндө төмөндөгүлөргө жетүүгө мүмкүн болду:

- чек ара көйгөйлөрү макулдашылды, төмөндөгү мүнөздөгү көп тараптуу Макулдашуулар түзүлдү: чек ара районунда аскердик чөйрөдө ишенимди бекемдөө боюнча (1996-ж.), ал

“Шанхай Декларациясы” катары белгилүү; Москвада Шанхай бешилтигинин экинчи жолугушуусунда кол коюлган, чек ара районунда аскердик күчтөрдү өз ара кыскартуу боюнча (1997-ж).

Бул макулдашуулар катышкан өлкөлөрдүн ортосундагы ишенимдин деңгээлин жогорулатты жана чек ара зонасын өз ара контролдоо режимин орнотуу жана чек арадагы кырдаал боюнча маалыматтык жооп кылуу боюнча атайын кызматтардын жана чек ара кызматтарынын кызматташтыгын күчөттү.

ШКУ түзүмүндө коопсуздук жана өнүгүү чөйрөсүндө күч-аракеттерди координациялоо үчүн төмөндөгү органдар иштейт: укук коргоо органдарынын, чек ара ведомстволорунун жетекчилеринин, коргоо министрлеринин, ички иштер министрлеринин, өзгөчө кырдаалдар боюнча министрлердин кеңешмеси, терроризм, сепаратизм жана экстремизм менен күрөшүү жөнүндө Шанхай конвенциясына кол коюлган (2001); Ташкент шаарындагы (Өзбекстан) аткаруу комитети менен ШКУ Региондук терроризмге каршы түзүмү (РТКТ) түзүлгөн жана ишке киришкен[4].

ШКУ РТКТдө Коопсуздук кеңешинин катчыларынын кеңешмеси менен мүчө мамлекеттердин коопсуздугу маселелери боюнча бүтүн механизм түзүлгөн: БУУ, БУУ Коопсуздук кеңеши жана БУУнун Терроризм менен күрөшүү боюнча комитети, ЕККУ, КМШ Терроризмге каршы борбору (ТКБ) сыяктуу эл аралык түзүмдөр менен байланыштар жолго салынган; Баңги каражаттарын, психотроптук заттарды жана алардын прекурсорлорун мыйзамсыз жүгүртүү менен күрөшүүдөгү кызматташтык жөнүндө макулдашууга кол коюлган.

Терроризмге, экстремизмге жана сепаратизмге каршы аракеттенүү боюнча жүргүзүлгөн иш-чараларга карабастан, борбор азия региону тышкы күчтөр үчүн олуттуу кызыгууну жаратат, анткени Евразиянын тереңинде, ар кандай маданияттардын жана цивилизациялардын кошулган жеринде жайгашкан жана стратегиялык табигый ресурстардын – мунай жана газдын бай запасына ээ. Ошондуктан региондо болуп жаткан окуялар жана ал жакта байкалган жагымдуу дагы, негативдүү дагы тенденциялар, диний жана аймактык топтордун коркунучтарына байланыштуу ал жакта жайгашкан бардык мамлекеттердин кызыкчылыктарын козгойт.

Коопсуздуктун дал ушундай аспектинде, ЖККУна салыштырмалуу, ШКУ – бир катар мурдагы советтик республикаларды гана эмес, Кытайды дагы камтыган эл аралык кызматташтыктын жалгыз түзүмүнүн иштөөсү актуалдуу болот.

Геосаясий жаатта Кытай жана Россия – түштүктөн жана түндүктөн уюмду аймактык аяккы жана борбор азия регионунан маанилүү таасир тийгизген эки держава.

Кытайдын жана Россиянын ШКУ ишине катышуусу бардык чөйрөлөрдө – геосаясий, экономикалык жана коопсуздукту камсыздоо чөйрөлөрүндө региондук маселелерди чечүү үчүн оптималдуу алкактарды жана шарттарды түзүүнү шарттайт. Бул мамлекеттерди ШКУ катышуучуларынын курамына киргизүү ишенимдүүлүк менен аны эл аралык кызматташтыктын өкүлчүлүк уюмдарына киргизүүнү шарттайт.

Функционалдык өзгөчөлүктөр көз карашынан алганда ШКУ спецификасы анда ишмердиктин ар кандай чөйрөлөрүн бириктирүүдө турат. Борбор Азиядагы калган региондук түзүмдөр саясый жана экономикалык уюмду, же коопсуздукту камсыздоо түзүмдөрүн түшүндүрүү менен, негизинен функционалдык багыты менен мүнөздөлөт.

Ошентип, Шанхай кызматташтык уюму региондо коопсуздук процесстерин жөнгө салууга жөндөмдүү механизмдердин жана макулдашуулардын комплексин түздү. “Үч жамандык күчтөрү” менен күрөштү максат кылып, алгач, 2001-жылы [5] аталган көйгөйлөр менен күрөштө укук коргоо органдарынын жана атайын кызматтардын практикалык өз ара аракеттенүүсүн өнүктүрүүгө багытталган тиешелүү терминдердин так аныктамасын камтыган, Терроризм, сепаратизм жана экстремизм менен күрөшүү жөнүндө конвенцияга кол коюлган, ошондой эле башка макулдашууларга дагы кол коюлган.

Түзүлгөнүнө аз убакыт болгонуна карабастан ШКУ жаңы геосаясый реалдуулук катары дүйнөлүк коомдоштуктун көңүлүн турат, бул албетте, аны андан ары өнүктүрүү жана кеңейтүү перспективалары жөнүндө маселени жаратат.

ШКУ 2025-жылга чейин өнүктүрүү [6] анын катышуучуларын кызматташтыктын жаңы деңгээлине тартууну шарттайт.

Уюм эл аралык терроризм, сепаратизм жана саясый экстремизм менен күрөштө кызматташтыкты ишке ашыруу менен, ал өзүнүн ишмердигин экономикалык чөйрөдө, андан кийин саламаттыкты сактоо, билим берүү, маданият, туризм ж.б. чөйрөлөрдө дагы кеңейтти, бул уюм деструктивдүү күчтөрдү кармап туруу үчүн гана эмес, катышкан өлкөлөрдүн элдеринин экономикасын андан ары өстүрүү жана жарандарынын жыргалчылыгын жана коопсуздугун жакшыртуу үчүн аларды жакындатуу үчүн түзүлгөнүн көрсөтүп турат.

Батыш Россияны эл аралык саясый жана экономикалык изоляцияга алган шарттарда, милдет бул конфронтациялык сценарийди нейтралдаштырууда турат, бул үчүн көп полярдуулук жана санкциялык курстан алыстатуу принцибинин негизинде эл аралык жана региондук ассоциациялардын геосаясый салмагын жогорулатуу керек.

“Терроризм, сепаратизм жана экстремизм менен күрөшүү жөнүндө ШКУ Конвенциясфна”[7] ылайык, экстремизм деп – бийликти зомбулук менен басып алууга же бийликти зомбулук менен кармап турууга, ошондой эле мамлекеттин конституциялык түзүлүшүн зомбулук менен өзгөртүүгө, коомдук коопсуздукка зомбулук менен кол салууга, анын ичинде жогоруда көрсөтүлгөн максаттарда мыйзамсыз куралдуу түзүмдөрдү уюштурууга же аларга катышууга багытталган кандайдыр бир жосун катары таанылат.

Бул келишимдин катышуучулары биринчи кезекте түшүнүктөрдүн бирдейлигине, тиешелүү жазага, оордук деңгээлине, ошондой эле маалымат жана тажрыйба алмашууга, консультацияларды өткөрүүгө, аталган жоруктардын алдын алуу, аныктоо жана жол бербөө үчүн чараларды макулдашууга, террористтик топтордун ишмердигине каршы аракеттенүүгө багытталган белгилүү чараларды көрүүгө умтулуу менен, өлкөлөрдүн улуттук мыйзамдарында бекитилген чараларды көрүшүүдө.

Терроризм боюнча жалпы маалыматтар базасын түзүүнүн алкагында “Террористтик, сепаратисттик жана экстремисттик мүнөздөгү кылмыштар менен байланыштуу эл аралык издөөгө жарыяланган адамдардын тизмеси” бекитилген.

Түзүм иштеген убакта жана анын маалыматтары менен алты өлкөнүн аймагында 250 террордук актынын алдын алууга мүмкүн болгон. ШКУ түзүмү акыркы жылдары даярдоо баскычында террористтик жана диний-экстремисттик мүнөздөгү 317 кылмыштын алдын алды.[8]

Тизменин базасында “ШКУ мүчө мамлекеттеринин коопсуздук органдарынын жана атайын кызматтарынын бирдиктүү издөө реестрин” түзүү башталды. Ошондой эле “ШКУ мүчө мамлекеттеринин аймагында ишмердигине тыюу салынган террористтик, сепаратисттик жана экстремисттик уюмдардын тизмегин” түзүү боюнча иш жүрүүдө.

Мурдагы советтик республикалардын бийликтери өзүнүн жарандарынын Сирияга кетүүсүнүн алдын алууга умтулууда. Региондун өлкөлөрүндө жаңы ченемдик актылар кабыл алынган. Бирок Ирактагы жана Сириядагы аскердик иш-аракеттерге катышкандан кийин мекенине жарандардын кайтуусу Борбор Азия бийликтери үчүн кооптонуунун негизги булагы болуп саналат.

Дүйнөдөгү азыркы кырдаал эл аралык терроризм (мисалы, DAIS) аскердик потенциалдын адекваттуу байланыштарысыз өзүнүн коркунучтарын жана иш-аракеттерин натыйжалуу жооп кайтаруу үчүн колдонуу өтө кыйын болгондой масштабга жеткени менен мүнөздөлөт. Буга байланыштуу ШКУ аскердик түзүмүн түзүү зарылчылыгы жөнүндө маселе жаралат. Мындай кырдаалдын негизги себеби ички иштерге кийлигишпөө жана бардык катышкан өлкөлөрдүн эгемендүүлүгүн урматтоо боюнча ШКУ принциби болгон. Бул принцип өнөкөт региондук байланыштын жоктугу менен айкалышканда Уюм тарабынан жамааттык иш-аракеттердин мүмкүнчүлүгүн чектейт.

Көпчүлүк ШКУ өлкөлөрү коопсуздук чөйрөсүндө өзүнүн көңүлүн ЖККУ менен кызматташтыкка бурат, анда Тез жооп кайтаруучу жамааттык күчтөр иш жүзүндө бар.

2015-жылдын июлунда Санкт-Петербургда ШКУ мүчө мамлекеттеринин аскердик ведомстволорунун башчыларынын жолугушуусунда Уюмдун калкасы астында улуттук аскердик кеңешчилердин аппаратын түзүү жөнүндө чечим кабыл алынган. Мындай түзүм коопсуздук чөйрөсүндө катышкан өлкөлөрдүн мүмкүнчүлүктөрүн пайдалануу боюнча сунуштардын жардамы менен анын жетекчилиги үчүн “идеялардын генератору” катары кызмат кыла алат.

Бүгүнкү күндө экстремизм менен күрөшүү боюнча ШКУ Конвенциясын иштеп чыгуу актуалдуу милдет болуп саналат. Албетте, ШКУ алкагындагы мамилелер өсүп жаткан чакырыктарга жана коркунучтарга жетиштүү каршы аракеттенүүнү толук кепилдей албайт, анткени эл аралык кылмыштардын чеги жок, б.а. чек ара аралык мүнөзгө ээ.

Эл аралык коопсуздуктун натыйжалуу системасын түзүү бул чакырыктарга карата адекваттуу жана юридикалык негиздүү реалдуу механизмдин жоктугу көйгөйү менен кагылышат.

Список цитируемых источников:

1. Токтобаев Б.Т. Развитие межгосударственного правового механизма по укреплению безопасности стран // *Universum: Экономика и юриспруденция: электрон. научн. журн.* 2016. № 5(26). URL: <http://7universum.com/ru/economy/archive/item/3110> (дата обращения: 10.12.2018).
2. Шанхайская организация сотрудничества: к новым рубежам развития// Сост.: А.Ф. Клименко. — 1-ое. — М.: Ин-т Дальн. Вост., 2008. — 400 с.
3. Комиссина И. Н.; Куртов А. А. Шанхайская организация сотрудничества // Кокарев К. А. Россия в Азии: проблемы взаимодействия: сборник статей. — М.: Изд-во Российского института стратегических исследований, 2006. — С. 251—316.
4. Шанхайская пятерка плюс Узбекистан = ШОС Журнал "ЭХО планеты" 26//2001 – С.20 Абдыкаева А. Шанхайская Организация Сотрудничества как фактор стабильности в Центральной Азии // Казахстан в системе международных отношений. - Алматы, 2001. - С. 124-127.
5. Барков А. В. Шанхайская организация сотрудничества // Московский журнал международного права. 2003. № 1. № 3. С. 262-271, 256-288
6. Взаимодействие России с Китаем и другими партнерами по Шанхайской организации сотрудничества / Болятко Анатолий Викторович. — 1-ое. — М.: Ин-т Дальн. Вост. РАН, 2008. — 180 с4. Комиссина И. Н.; Куртов А. А... Шанхайская организация сотрудничества// Кокарев К. А. Россия в Азии: проблемы взаимодействия: сборник статей. — М.: Изд-во Российского института стратегических исследований, 2006. — С.2515. ЧжаоХуашэн. Китай, Центральная Азия и Шанхайская организация сотрудничества. — М.: Московский Центр Карнеги, 2005. — 63 с. — (Рабочие материалы; N5)
7. Комиссина И. Н.; Куртов А. А. Шанхайская организация сотрудничества // Кокарев К. А. Россия в Азии: проблемы взаимодействия: сборник статей. — М.: Изд-во Российского института стратегических исследований, 2006. — С. 251—316.
8. Пластун, В.Н. ШОС и перспективы восстановления безопасности в центральноазиатском регионе / В.Н. Пластун // Материалы междунар. конф. «ШОС как фактор интеграции Центральной Евразии: потенциал стран-наблюдателей и стран соседей». – М., 2009. – С. 81- 84.
9. Россия и страны Центральной Азии: взаимодействие на рубеже тысячелетий / отв. ред. З. Зевин. – М.: Наука, – 224 с.
10. Князев А. А. Киргизия и Россия: безопасность, сотрудничество и перспективы развития в центральноазиатском контексте, <http://vwww.eurasianhome.org/doc/knyazev>. Рецензенттер: Молдоев Э.Э. – юридикалык илиминин доктору, Ж.Баласагын атындагы КУУнун профессору
Джумагулов А.М. – юридикалык илиминин кандидаты, Б.Н. Ельцин атындагы КРСУ доценти